

Received / Makale Geliş Tarihi 11.01.2024
Published / Yayınlanma Tarihi 29.02.2024
Volume (Issue) Cilt (Sayı) 8 (39)
pp / ss 302-310

Research Article / Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.10760679
Mail: editor@pejoss.com

Doç. Dr. Faruk Özdemir

<https://orcid.org/0000-0003-1890-9194>

Sinop Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, Sinop / TÜRKİYE

ROR Id: <https://ror.org/004ah3r71>

Hız. Sâlih'in (a.s.) Devesinin Kült Olarak Yorumlanması Üzerine Bazı Değerlendirmeler

Certain Evaluations on the Interpretation of the Camel of Prophet Salih (pbuh) as a Cult

ÖZET

Bu makalede, Hz. Sâlih (a.s.) kıssası bağlamında zikredilen dişi devenin “kült” olarak yorumlanması ile ilgili iddialar araştırma konusu yapılmaktadır. Hz. Sâlih (a.s.) kavmini Allah'ın birliğine davet edince kendisinden mucize talep etmişlerdir. Allah da bir dişi deveyi onun (a.s.) peygamber olduğunun apaçık delili olmak üzere göndermiştir. O dişi deve bazı âyetlerde “Allah'ın devesi” şeklinde Allah'a izafe edilerek geldiği için müfessirler bunu Hz. Sâlih'in (a.s.) peygamberliğini ispat eden bir mucize olarak kabul etmektedirler. Ancak bazı muasır Kur'ân yorumcuları söz konusu devenin İslâm öncesi Arapların dinî nitelik taşıyan bir kültür olduğunu iddia etmektedirler. Onlara göre Hz. Sâlih (a.s.) kıssası müfessirler tarafından tarihsel bağlamından kopararak sadece lafız-mana ilişkisi ile Allah'ın kudreti çerçevesinde değerlendirilmektedir. Oysa Kur'ân'ı anlamının usulü, sadece lafız-mana ilişkisi üzerine değil, metin-tarih ilişkisi üzerine de kurulmalıdır. Dişi devenin Allah'a izafe edilmesi, sözü geçen hayvanın herhangi bir kişiye ait olmadığına ve dolayısıyla tüm toplumun onu korumakla yükümlü olduğuna işaret içindir. Ayrıca onlara göre gerek Hz. Sâlih (a.s.) kıssasında gerekse diğer kıssalarda mucize gibi tasvir edilen hadiseler, doğal olayların Allah-merkezli (teosentrik) dil sistemine uygun bir biçimde formüle edilmesinden ibarettir. Yine onlara göre dişi devenin su içme hakkına riayet edilmesi ve öldürülmemesi konusundaki Allah'ın talebi, aslında zayıf ve güçsüzlerin, yetim ve yoksulların kamusal alandaki haklarına saygı duyulması gerektiğini sembolize etmektedir. Müfessirlerin mucize-merkezli yorumlarından tamamen farklı olan bu gibi iddiaların tefsir literatürü açısından incelenmesinin önem arz ettiği kanaatindeyiz. İşte o yüzden bu çalışmada Hz. Sâlih (a.s.) kıssası bağlamında zikredilen dişi devenin kült olduğunu kabul edenlerin zikredilen iddia ve argümanları tahlil edilip değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Mucize, Kült, Sembol, Hz. Sâlih, Deve.

ABSTRACT

In the present article, the claims regarding the interpretation of the she-camel mentioned in the context of the parable of Prophet Salih (pbuh) as a “cult” are investigated. When Prophet Salih (pbuh) invited his tribe to the unity of Allah, they demanded a miracle from him. Allah sent a she-camel as clear proof that he was a prophet. Since the she-camel is attributed to Allah as “the camel of Allah” in certain verses, commentators regard it as a miracle proving the prophethood of Prophet Salih (pbuh). However, certain contemporary commentators of the Qur'an claim that the camel in question was a religious cult of the pre-Islamic Arabs. According to them, the parable of Prophet Salih (pbuh) is taken out of its historical context by commentators and evaluated only within the framework of the power of Allah and the relationship between lafz and mana. However, the method of understanding the Qur'an should be based not only on the relationship between lafz and mana, but also on the relationship between script and history. The attribution of the she-camel to Allah is meant to indicate that the animal in question does not belong to any one person and therefore the whole community is obliged to protect it. Furthermore, according to them, the events depicted as miracles in the parable of Prophet Salih (pbuh) and other parables are merely the formulation of natural events in accordance with the theocentric language system. Again, according to them, the demand of Allah to respect the right of the she-camel to drink water and not to kill it actually symbolizes the need to respect the rights of the weak and powerless, orphans and the poor within the public sphere. We are of the opinion that it is important to examine such claims, which are completely different from the miracle-centered interpretations of commentators, in terms of tafsir literature. Therefore, in the present study, the claims and arguments of those who consider the she-camel mentioned in the context of the parable of Prophet Salih (pbuh) to be a cult will be analyzed and evaluated.

Keywords: Tafsir, Miracle, Cult, Symbol, Prophet Salih, Camel.

1. GİRİŞ

Hız. Sâlih (a.s.), kavmi Semûd'u Allah'a kulluğa ve O'nun birliğine inanmaya davet edince ondan mucize/âyet talep etmişlerdir. Bu talep üzerine Allah bir dişi deveyi onun (a.s.) peygamberliğinin apaçık delili olmak üzere göndermiştir. Bu dişi deve bazı âyetlerde Allah'a izafe edilerek “*nâkatullâh/Allah'ın devesi*” şeklinde geldiği için müfessirler bunu Hız. Sâlih'in (a.s.) peygamberliğini ispat eden bir mucize olarak kabul etmişlerdir. Fakat bazı muasır Kur'ân yorumcuları söz konusu devenin mucize değil İslâm öncesi Arapların dinî nitelik taşıyan bir kültü olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre Hız. Sâlih (a.s.) kıssası bağlamında anlatılan dişi devenin mucize olduğunu ileri süren müfessirler yanılmışlardır. Onlar müfessirlerin yanıldıklarını birtakım argümanlar ileri sürerek ispat etmeye çalışmışlardır. Onların iddialarına göre:

- Hız. Sâlih (a.s.) kıssasında geçen dişi devenin “*Allah'ın devesi*” terkihiyle Allah'a izafe edilmiş olması devenin yaratılışı ve vasıflarında herhangi bir hârikulâde ve mucizevî bir yön bulunduğu anlamına gelmemelidir. Zira devenin Allah'a izafe edilmesi, aslında sözü geçen hayvanın herhangi bir kişiye ait olmadığına ve dolayısıyla bütün bir toplumun onu korumakla yükümlü olduğuna işaret içindir (Palabıyık & Dindi, 2020, s. 1025).
- Gerek Hız. Sâlih (a.s.) kıssasında gerekse diğer kıssalarda mucize gibi tasvir edilen hadiseler aslında, doğal olayların Allah-merkezli dil sistemine uygun bir biçimde formüle edilmesinden ibarettir (Palabıyık & Dindi, 2020, s. 109).
- Hız. Sâlih (a.s.) kıssası bağlamında anlatılan dişi deve aslında bir hissî-kevnî mucize olmaktan öte bir sınama/fitne nesnesidir. “Âyet”, “beyyine”, “burhân”, “sultân” gibi kelimelere “hissî mucize” manası yüklenmediği takdirde, problem büyük ölçüde çözülmektedir (Palabıyık & Dindi, 2020, s. 108).
- Allah'ın, sahipsiz olan bir devenin su içme/hayat hakkının olduğu ve öldürülmemesi yönündeki talebi, aslında zayıf ve güçsüzlerin, yetim ve yoksulların kamusal alandaki haklarına saygı duyulması gerektiğini sembolize etmektedir (Palabıyık & Dindi, 2020, s. 113). Müfessirlerin mucize-merkezli yorumlarından tamamen farklı olan bu gibi iddiaların tefsir literatürü açısından incelenmesinin önem arz ettiği kanaatindeyiz. İşte o yüzden bu araştırmada Hız. Sâlih (a.s.) kıssası bağlamında zikredilen dişi devenin kült olduğunu kabul edenlerin sayılan iddia ve argümanları tahlil edilip değerlendirilecektir.

2. HIZ. SÂLİH'İN (A.S.) DEVESİNİ KÜLT KABUL EDENLERİN NÜBÜVVET VE MUCİZE ALGILARI

Hız. Sâlih'in (a.s.) devesinin mucize değil kült olduğunu kabul edenlerin iddia ve argümanlarını değerlendirmeye geçmeden evvel onların nübüvvet ve mucize algılarına ilişkin bir izah yapmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Zira söz konusu devenin kült olduğunu ileri sürenlerin Hız. Sâlih (a.s.) kıssası çerçevesinde yaptıkları izahlardan öyle anlaşılıyor ki kendileri Hız. Sâlih'in (a.s.) Allah tarafından Semûd kavmine gönderilmiş bir peygamber olduğunu tasdik etmektedirler. Başka bir ifadeyle onlar Hız. Sâlih'e (a.s.) Allah tarafından vahyedildiğini ve nübüvvet verildiğini onaylamaktadırlar. Bununla birlikte onlar dişi devenin aslında bir hissî-kevnî mucize olmaktan öte bir sınama/fitne nesnesi olduğunu, bu devenin mucizevî bir yapıya sahip olduğunu gösteren bir karinenin mevcut olmadığını iddia etmektedirler (Palabıyık & Dindi, 2020, s. 109).

Bir yandan Hız. Sâlih'in (a.s.) nübüvvetini ve Allah'tan vahiy almış bir elçi olduğunu tasdik edip diğer yandan devesinin mucize oluşunu reddetmek tenakuz oluşturmaktadır. Zira her ne kadar insanlara elçi göndermenin Allah için zorunlu olup-olmaması konusunda mezhepler arasında ihtilaf¹ olsa da herhangi bir topluma peygamber gönderilmesi durumunda o peygamberin mucize ya da mucizelerle desteklenmesi noktasında âlimler arasında görüş ayrılığı yoktur. Kelâm âlimlerine göre nübüvvet iddiasında bulunan bir kişinin mucizeyle desteklenmesi gerekmektedir. Çünkü peygamberlik iddiasında bulunan kişi mucizeyle desteklenmezse onun söylediği sözü kabul etmek icap etmez ve risâlet davasında doğru/sâdik olan ile yalancı/kâzip olan kimse ayırt edilip ortaya çıkmaz. Nübüvvet iddiasında bulunan zatın elinde mucize ortaya çıktığı zaman âdeten onun doğru söylediğine dair kesinlik hâsıl olur (Teftâzânî, 1407/1987, s. 86). Peygamberler gönderildikten sonra mucizelerle desteklenmeleri ve helâk edici günahlardan korunmaları zorunluluklar arasındadır. Zira elçilere uyacak kimselerin onların iddialarının doğruluğunu bilmeleri ve birtakım sıkıntıların giderilmesi ve sorumlulukta tenakuz bulunmaması gerekmektedir (Şehristânî,

¹ el-Eş'arî'ye göre peygamber göndermek, zorunlu ve imkânsız olmayıp, mümkün olan hususlardandır (Bk. Şehristânî, 1414/1993, c. I, s. 115; 2015, s. 97); Mu'tezile, peygamber göndermenin Allah'a vacip olduğunu iddia etmiştir (Bk. Kâdî Abdülcebbar, 2013, c. II, s. 422-423; 1416/1996, s. 564); Mâtürîdî, nübüvvetin gerekli ve akli bir zorunluluk olduğunu kabul eder (Bk. Mâtürîdî, 2016, s. 275; Mâtürîdî, ts., s. 179); Berâhime, Allah'ın elçi göndermesinin muhal olduğunu ileri sürmektedir (Bk. Kâdî Abdülcebbar, 2015, c. II, s. 422-423; 1416/1996, s. 563).

1414/1993, c. I, s. 115-116; 2015, s. 97). Dolayısıyla Hz. Sâlih'in (a.s.) Allah'ın peygamberi olduğunu kabul ettikleri halde onun devesinin mucize olduğunu kabul etmeyenlerin, bu çelişkiye ilişkin kendi görüş ve iddialarının tutarlılığı açısından makul cevap vermeleri gerektiği kanaatindeyiz.

3. HZ. SÂLİH (A.S.) KISSASI VE NÂKATULLÂH/ALLAH'IN DEVESİ

Yüce Allah Kur'an'daki “*Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih'i (gönderdik). Dedi ki: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka ilahınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil/beyyine gelmiştir. O da size bir mucize olarak Allah'ın şu devesidir. Onu bırakın, Allah'ın arzında yesin; ona kötülük etmeyin, sonra sizi elem verici bir azap yakalar.*” (el-A'râf 7/73) âyetinde Hz. Sâlih'i (a.s.) Semûd kavmine elçi olarak gönderdiğini haber vermektedir. Allah, elçisi Hz. Sâlih'i (a.s.) kavmine, peygamberlik alameti olmak üzere açık bir delil/beyyine ile göndermiştir. Bu açık delil ise dişi deve/nâkadır ve o dişi deve de Hz. Sâlih'in (a.s.) kavmine karşı peygamberliğinin ispatı olması gayesiyle mucize olarak gönderilmiştir. Bu âyetteki beyyine kelimesine yer aldığı bu siyak içerisinde hüccet (İbn Kesîr, 1419, c. III, s. 395), alamet/delâlet (Sa'lebî, 1422/2002, c. IV, s. 251), açık bir âyet (Zemahşerî, 1407, c. II, s. 120; Nesefî, 1419/1998, c. I, s. 580; Neysâbü'rî, 1416, c. III, s. 274; Ebû Hayyân, 1420, c. V, s. 92), açık bir mucize (Beydâvî, 1418, c. III, s. 20; Şîrbînî, 1285, c. I, s. 488), mucize (Mahallî & Suyûtî, ts., s. 204; İcî, 1424/2004, c. I, s. 628) gibi anlamlar verilmiştir. Âyet sözcüğü ise alâmet (Semerkandî, 1413/1993, c. I, s. 552; Zeccâc, 1408/1998, c. II, s. 349), mucize (Râzî, 1420, c. XIV, s. 305) demektir.

Rivayete göre Semûd kavmi Hz. Sâlih'ten (a.s.), mucize göstermesini istemiş, bu amaçla ondan belli bir kayadan büyük bir dişi deve çıkarmasını talep etmiş, o (a.s.) da bunu yaptığı takdirde kendisine iman edeceklerine dair sağlam söz almış ve neticede mucize olmak üzere kayadan dişi deve çıkmıştır. Müfessirler de kayadan çıkan devenin mucize olması konusunda ihtilaf etmemişlerdir. Onlar arasındaki ihtilaf dişi devenin hangi yönden mucize olduğu hususundadır. Dişi devenin hangi yönlerden mucize olduğu konusunda âlimler şu dört görüşü ileri sürmüşlerdir:

1. Dişi deve kâmil bir deve olarak kayadan çıkması yönüyle bir mucizedir ki, bu görüş doğru kabul edildiği takdirde üç açıdan mucize olur. Birincisi, onun bir dağdan çıkmış olması. İkincisi, bir erkek ve dişi olmaksızın yaratılması. Üçüncüsü, tadrîc olmaksızın tam olarak yaratılmış olması.
2. Dişi deve, ancak su içme nöbetinin bir gün onun, bir gün de Semûd halkının olması açısından mucizedir. Çünkü bir dişi devenin bir kavmin içeceği kadar içmesi şaşılacak bir durumdur.
3. Dişi devedeki mucizelik yönü şudur: Onlar, dişi devenin su içme gününde bir günlük su miktarı kadar süt içerlerdi.
4. Ondaki mucizelik yönü şudur: Dişi deve suya geldiği gün, bütün hayvanlar suya gelmekten imtina ederlerdi. Devenin gelmediği gün ise hayvanların hepsi su içmeye gelirlerdi (Râzî, 1420, c. XIV, s. 305).

Hz. Sâlih'in (a.s.) dişi devesinin mucize olduğuna “*Dediler ki: Sen, olsa olsa iyice büyülenmiş birisin! Sen de ancak bizim gibi bir beşersin. Şayet doğru söyleyenlerden isen, haydi bize bir mucize getir. Sâlih dedi ki: İşte (mucize) bu dişi devedir; su içme hakkı belirli bir gün onun ve belirli bir gün de sizindir.*” (eş-Şu'arâ' 26/153-155) âyetlerinde de işaret edilmektedir. Hz. Sâlih (a.s.) kavmine Allah'ın elçisi olduğunu söyleyip onlara Allah'ın vahyi doğrultusunda tebliğde bulunmaya başlayınca kendisini büyülenmişlerden (*el-musehharîn*) olmakla itham etmişlerdir. Buradaki *el-musehharîn* kelimesi *sıhr* kelimesinden gelmektedir. Onlar Hz. Sâlih'i (a.s.) büyülenmişlerden olmakla itham etmekle ona şunu demek istemişlerdir: Sana çokça sihir isabet etti de bu sebeple aklın işlevsiz kaldı. Zira sen de bizim gibi bir insansın. Öyleyse niçin risâlet iddiasında bulunuyorsun? Bir görüşe göre de bu kelime akciğer anlamındaki *sahr* kökündendir. Buna göre bu ifade, sen de bizim gibi yemek ve içmek ile muaf olanlardansın. Yani sen de bizim gibi yiyen ve içen, ciğeri bulunan bir beşersin, anlamındadır (Kurtubî, 1384/1964, c. XIII, s. 130). Onlar Hz. Sâlih'e (a.s.) yönelik bu ithamlarının ardından “*Eğer sâdıklardan isen haydi bize bir mucize getir.*” (eş-Şu'arâ' 26/154) diyerek ondan beşer gücünü aşan hârikulâde bir şey talep etmişlerdir. İbn Abbâs'ın (r.a.) belirttiğine göre onlar Hz. Sâlih'e (a.s.) şöyle demişlerdir: Şayet sen sâdıksan Allah'a dua et de şu dağdan on aylık hamile kırmızı bir deve çıkarsın ve hemen gözlerimizin önünde doğuruversin (Vâhidî, 1415/1994, c. III, s. 360). İbn Abbâs'ın (r.a.) bu açıklaması Semûd kavminin istediği âyetin, mucize olduğuna işaret etmektedir.

Dişi deveye ilişkin müfessirlerin yukarıdaki izahları bu devenin Hz. Sâlih'in (a.s.) peygamberliğini ispat etmek üzere gönderilmiş bir mucize olduğunu göstermektedir ve “*Gerçekten onları imtihan etmek için dişi deveyi gönderen biziz. Sen onları gözetle ve sabret.*” (el-Kamer 54/27) âyetinde işaret edildiği üzere bu mucize deveyi Allah, bir fitne yani imtihan vesilesi kılmıştır.

Hız. Sâlih (a.s.) kıssası bağlamında “Size Rabbinizden açık bir delil/beyyine gelmiştir. O da size bir mucize olarak Allah’ın şu devesidir.” (el-A‘râf 7/73), “Ey kavimim! İşte size mucize olarak Allah’ın devesi. Onu bırakın, Allah’ın arzında yesin. Ona kötülük dokundurmuyun; sonra sizi yakın bir azap yakalar.” (Hûd 11/64), “Allah’ın Rasûlü onlara dedi ki: Allah’ın devesine ve onun su hakkına dokunmayın!” (eş-Şems 91/13) âyetlerinde olmak üzere üç defa geçen Allah’ın devesi/nâkatullâh terkiibine ilişkin olarak şöyle denilmiştir: Allah o dışı deveyi tıpkı Allah’ın evi/beytullâh kavlinde olduğu gibi, şereflendirmek ve özel olduğunu göstermek amacıyla kendisine izafe etmiştir. Ayrıca şunlar da denilmiştir: Allah onu vasıtasız yarattığı için; Allah’tan başka sahibi olmadığı için; o, Allah’ın o kavim üzerinde bir hücceti olduğu için onu kendi zatına izafe etmiştir (Râzî, 1420, c. XIV, s. 306). Allah o dışı deveyi vasıtasız bir şekilde Hız. Sâlih’in (a.s.) kavmine karşı peygamberliğinin ispatı olmak üzere mucize olarak yarattığı için Allah’ın devesi/nâkatullâh terkiibiyle geldiğini söyleyebiliriz.

Dışı devenin Allah’a izafe edilmesine ilişkin bu izahlar o devenin mucize oluşuna vurgu yapmaktadır. Durum böyle olmakla birlikte o devenin kült olduğunu iddia edenlere göre devenin Allah’a izafe edilmiş olması devenin yaratılışı ve vasıflarında herhangi bir hârikulâde ve mucizevî bir yön bulunduğu anlamına gelmez. Çünkü devenin Allah’a izafe edilmesi, aslında sözü geçen hayvanın herhangi bir kişiye ait olmadığına ve dolayısıyla bütün bir toplumun onu korumakla yükümlü olduğuna işaret içindir. Ayrıca onlara göre devenin Allah’a izafe edilmesi onun sahihsizliğinin, özel şahıslara ait olmamasının yani “kamu malı” olmanın ifadesi olarak da anlaşılabilir. Yine onlar Hız. Sâlih (a.s.) kıssası içinde geçen ve müfessirlerin “mucize” anlamı verdikleri *beyyine* ve *âyet* sözcüklerine ilişkin olarak bu gibi kelimelere “hissî mucize” manası yüklenmediği takdirde, problemin büyük ölçüde çözüleceğini söylemektedirler (Palabıyık & Dindi, 2020, s. 102, 108).

Kendileri açısından söz konusu kelimelere mucize anlamı verilmediği takdirde problemi çözmüş olabilirler fakat bize göre bu izahları, âyetler içerisindeki kelimelere bağlamlarından kopararak anlamlar verme anlamına gelmektedir ve başka problem ve soruları akıllara getirmektedir. Çünkü Hız. Sâlih’in (a.s.) devesi mucize olarak kabul edilmezse bu durumda onun peygamberlik iddiasında sâdik olması ile yalancı olması nasıl ayırt edilecektir? Şayet Hız. Sâlih’in (a.s.) peygamberlik alameti olarak mucizesi yoksa kavminin ona yönelttiği büyülenmiş kimselerden olma ithamları nasıl zail edilecektir? Hız. Sâlih’i (a.s.) Allah mucizesi olmayan bir peygamber olarak mı göndermiştir? Hız. Sâlih’in (a.s.) mucizesini kült olarak kabul edenler bu sorulara cevap vermelidirler, diye düşünüyoruz.

Semûd kavmi Hız. Sâlih’i (a.s.) büyülenmişlerden olmakla itham etmekle yetinmemişler ayrıca “*Vahiy/kitap, aramızda ona mı verilmiş? Hayır, o pek yalancı ve şımarığın biridir.*” (el-Kamer 54/25) âyetinde ifade edildiği üzere yalancı ve şımarık olmakla da itham etmişlerdir. “*Şımarık*” anlamı verdiğimiz *eşir* kelimesi mağrur (Mukâtil b. Süleymân, 1423, c. IV, s. 181), kibirli (İbn Ebî Zemenîn, 1423/2002, c. IV, s. 320) gibi anlamları da ihtiva etmektedir. Böyle bir atmosfer içerisinde Hız. Sâlih’i (a.s.) sihirlenerek akli işlevsiz kalmış olmakla ve yine yalancı, mağrur, kibirli olmakla itham edilmekten kurtaracak olan ancak hârikulâde bir olayın gerçekleşmesidir. İşte bu noktada kelâm âlimlerinin, herhangi bir topluma peygamber gönderilmesi durumunda o peygamberin mucize ya da mucizelerle desteklenmesi noktasındaki görüş birliği içerisinde olduklarını ve yine bir peygamber mucizeyle desteklenmezse risâlet davasında doğru/sâdik olan ile yalancı/kâzıp olan kimsenin ayırt edilip ortaya çıkmayacağı konusundaki izahlarını göz önünde bulundurarak (Teftâzânî, 1407/1987, s. 86) Hız. Sâlih (a.s.) özelinde şunu söyleyebiliriz. Mademki Allah Hız. Sâlih’e (a.s.) nübüvvet vermiş o halde onun da yalancı, mağrur, kibirli ve büyülenmiş bir kimse olmadığını ve sâdiklardan olduğunu apaçık gösterecek bir mucizesinin olması gerekmektedir ki, bize göre söz konusu edilen dışı deve onun mucizesidir.

Semûd kavmi “*Tuzaklarının akıbetinin nasıl olduğuna bir bak! Biz onları ve kavimlerinin hepsini yerle bir ettik.*” (en-Neml 27/51) âyetinde zikredildiği gibi toptan helâk edilmişlerdir. Bu noktada deveyi kült olarak kabul edenlere şu soruyu yöneltmek istiyoruz: Şayet söz konusu dışı deve Hız. Sâlih’in (a.s.) peygamberlik mucizesi değil de sahihsiz bir deve ise bir sahihsiz deveyi öldürmenin cezası o toplumdaki bütün insanların toptan öldürülmesi midir ve böyle bir ceza çok orantısız değil midir? Bize göre bir devenin katledilmesi karşılığında tüm Semûd kavminin helâk edilmesi hadisesi bile bu devenin hârikulâde bir özellik taşıdığını ima etmektedir. Bu durumun o devenin sadece kamu malı sahihsiz bir deve olması ile izah edilemeyeceği kanaatindeyiz.

4. KUR'ÂN KISSALARINDAKİ MUCİZELER, DOĞAL OLAYLARIN ALLAH-MERKEZLİ DİL SİSTEMİNE GÖRE FORMÜLE EDİLMESİNDEN İBARET MİDİR?

Hız. Sâlih'in (a.s.) devesini kült kabul edenler hem Hız. Sâlih (a.s.) kıssası hem de diğer kıssalarla ilgili olarak şu iddiayı dile getirmektedirler: Gerek Hız. Sâlih (a.s.) kıssasında gerekse diğer kıssalarda mucize gibi tasvir edilen hadiseler aslında, doğal olayların Allah-merkezli (teosentrik) dil sistemine uygun bir biçimde formüle edilmesinden ibarettir (Palabıyık & Dindi, 2020, s. 109). Onlar bu iddialarıyla esasında, geçmiş kavimlere gönderilen peygamberlerin tekzip edilmeleri neticesinde o kavimlerin başına gelen ve Allah'ın mucizevi yardımıyla gerçekleşen hadiselerin O'nun müdahalesi olmadan hayatın tabii akışı içerisinde meydana gelen doğal olaylar olduğunu ifade etmek istiyorlar. Onlara göre Kur'ân'da mucize diye anlatılan hadiseler tabiat yasaları çerçevesinde cereyan etmiş hadiselerdir. Kur'ân bu hadiseleri Allah-merkezli dil sistemine uygun biçimde anlattığı için mucize olarak tasvir edilmiştir.

Onların iddialarını değerlendirmeden önce Allah-merkezli (teosentrik) ve insan-merkezli (antroposentrik) kavramlarına kısaca yer vermek istiyoruz. Antroposentrik ya da nâsûtî (tarihî, vakî/olgusal) yaklaşım, tarihî ve toplumsal olayları, tabii hadiseleri içinde akıp gittikleri, kendilerini kuşatan içtimaî yahut tabii nedenler zinciri içinde, bir başka ifadeyle tarihî, toplumsal olayları ve tabii hadiseleri aşkın, müteâl, metafizik bir *animeye/ruha* dayandırmadan tarih, toplum ve tabiat yasalarıyla açıklayan bir okuma biçimidir. Antroposentrik olanın mugayiri olan teosentrik (Allah-merkezli/lâhûtî) ise bir olguyu, bir süreci, bir durumu; Tanrı/yaratan-merkezli okuma, anlama, anlamlandırma ve değerlendirme perspektifidir (Dindi, 2020a, s. 18, 24-25; Dindi, 2020b, s. 56, 59-60).

Dişi devenin kült olduğunu kabul edenler bu iddialarıyla dişi devenin mucize olarak yaratılmış bir deve olmadığını ifade etmek istiyorlar. Onların iddialarına göre Kur'ân'da teosentrik bir hitap üslubu kullanıldığı için sahipsiz dişi deve mucize olarak tasvir edilmiştir. Şayet Kur'ân antroposentrik okuma metoduyla ele alınsa mucize olarak tasvir edilen olaylar aslında hayatın doğal akışı içerisinde cereyan eden tabii hadiseler olarak görülecektir. Bu anlayışa göre Hız. Sâlih'in (a.s.) dişi devesi mucize olarak kabul edilmeyeceği gibi diğer Kur'ân kıssalarında yer verilen ve Allah'ın müdahalesiyle gerçekleşen birtakım helâk hadiseleri de O'nun iradesi ve müdahalesi olmadan gerçekleşmiş olaylar olarak görülecektir. Başka bir ifadeyle böyle bir yaklaşım tarzı bir taraftan kıssalarda geçen peygamberlerin nübüvvetini kabul etme anlamına gelirken diğer taraftan kıssalarda söz konusu edilen kavimlerin Allah'ın müdahalesiyle değil tabii, doğal olaylar neticesinde helâk edildikleri ya da birtakım felaketselere maruz kaldıkları anlamına gelmektedir. Dolayısıyla mucizeleri reddeden bu anlayış aynı zamanda antroposentrik yaklaşımı esas alarak Allah'ın kıssalarda söz konusu edilen kavimlere müdahalesini de reddetmektedir. Fakat böyle bir okuma biçimi bize göre kendi içinde çelişki barındırmaktadır. Zira Allah birçok kavme peygamber göndermiş, o peygamberleri kavimleri tekzip edince Allah'tan yardım istemişler, O da elçilerinin yardım taleplerine icabet ederek inkârcı kavimleri cezalandırmıştır. Allah onların kiminin üzerine taşlar savuran rüzgârlar/kasırgalar göndermiş, kimini korkunç bir sayha/ses ile helâk etmiş, kimini yerin dibine geçirmiş, kimini de suda boğmuştur (Bk. el-Ankebût 29/40). Dikkat edilirse tüm bu hadiseler Allah'ın müdahalesiyle gerçekleşmiştir. Hız. Sâlih'in (a.s.) devesini kült olarak kabul edenler Hız. Sâlih (a.s.) kıssası bağlamında yaptıkları izahlardan onun (a.s.) Allah tarafından Semûd kavmine gönderilmiş bir elçi olduğunu kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Fakat onlar aynı zamanda kıssaların antroposentrik yaklaşımla ele alınması gerektiğini savunarak kıssalarda söz konusu edilen kavimlerin başlarına gelen hadiselerin doğal olaylar olduğunu savunmaktadırlar. Nübüvvet yani Allah'ın zaman zaman kavimlere peygamber göndermesi O'nun yeryüzündeki doğal akışa, hayatın tabii seyrine müdahale etmesi anlamına gelmektedir. İşte hem Allah'ın nübüvvetle yeryüzüne müdahale ettiğini kabul edip hem de kıssalarda yer verilen hadiselerin hayatın doğal seyri içerisinde cereyan etmiş olaylar olduğunu ileri sürmek tutarsızlık arz etmektedir. Mucizeleri doğal olaylar olarak değerlendirenlerin bu tutarsızlığı izah etmeleri gerektiği kanaatindeyiz.

Onların tutarsızlıklarını önce Hız. Sâlih (a.s.) kıssası özelinde değerlendirmek istiyoruz. “*Andolsun ki, Allah'a ibadet edin, diye Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih'i elçi gönderdik. Hemen birbirleriyle çekişen iki zümre oluverdiler.*” (en-Neml 27/45) âyetinde Cenâb-ı Hak Semûd kavmine Hız. Sâlih'i (a.s.) elçi olarak gönderdiğini (أَرْسَلْنَا) “gönderdik” fiili ile teosentrik bir üslupla bildirmiştir. Dişi devenin kült olduğunu ileri sürenler Hız. Sâlih'in (a.s.) nübüvvetini kabul ettikleri için bu teosentrik üsluba itiraz etmemektedirler. Fakat Allah Semûd kavminin helâk edilmesini bildiren “*Biz onların üzerlerine korkunç bir ses gönderdik. Hemen hayvan ağılına konan kuru ot gibi oluverdiler.*” (el-Kamer 54/31) âyetinde de (أَرْسَلْنَا) “gönderdik” fiilini kullanmıştır. Yani Allah Semûd kavminin Hız. Sâlih'i (a.s.) tekzip etmelerinin neticesinde helâk edilmesini de teosentrik üslupla haber vermiştir. Buna göre dişi devenin kült olduğunu iddia edenler Hız. Sâlih'in (a.s.) Allah tarafından elçi olarak gönderilişini kabul ederken aynı zamanda O'nun Semûd kavmine korkunç ses gönderdiğini ve helâk ettiğini de kabul etmeleri gerekmektedir. Aynı durum Semûd

kavminin helâk edilmesini bildiren “*Tuzaklarının akıbetinin nasıl olduğuna bir bak! Biz onları ve kavimlerinin hepsini yerle bir ettik.*” (en-Neml 27/51) âyeti için de söz konusudur. Zira Allah bu âyette onların helâk edilmesini (دَمَرْنَا) “*yerle bir ettik*” diyerek yine teosentrik üslupla bildirmiştir. Devenin kült olduğunu kabul edenlerin yukarıdaki, “*Mucize gibi tasvir edilen hadiseler aslında, doğal olayların Allah-merkezli dil sistemine uygun bir biçimde formüle edilmesinden ibarettir.*” şeklindeki izahlarını dikkate aldığımızda onlar, Allah’ın korkunç ses göndermesini ve Semûd kavmini yerle bir etmesini bildiren fiilleri aslında Kur’ân’ın teosentrik üslubuna bağlayarak kabul etmemektedirler. Onlara göre Semûd kavminin helâk edilme hayatın doğal akışı içerisinde gerçekleşmiş hadiselerdir.

Onlar sadece Hz. Sâlih (a.s) kıssası için değil diğer Kur’ân kıssalarında mucize olarak tasvir edilen hadiselerin de mucize değil doğal olaylar olduğunu iddia etmektedirler. Mesela Kur’ân’da “*Sonra onların ardından Mûsâ’yı mucizelerimizle Firavun ve kavmine gönderdik de o mucizeleri inkâr ettiler; fakat bak ki, fesatçıların sonu ne oldu!*” (el-A’râf 7/103) âyetinde Hz. Mûsâ’nın (a.s.) mucizelerle Firavun ve kavmine peygamber olarak gönderildiğinden bahsedilmektedir. Burada Allah teosentrik üslupla gönderme fiilini (بَعَثْنَا) kendisine isnat ediyor. Antroposentrik yaklaşımı benimseyenler Allah’ın peygamber göndermesine itiraz etmedikleri için Hz. Mûsâ’yı (a.s.) peygamber göndermesine de itiraz etmeyeceklerdir. Fakat onlar “*Bunun üzerine biz de ayrı ayrı mucizeler olarak üzerlerine tufan/su baskını, çekirgeler, haşerat, kurbağalar ve kan musallat etmiştik. Yine de büyüklük taslayıp suçlu bir millet oldular.*” (el-A’râf 7/133) âyetinde Firavun ve kavminin başına Allah’ın sayılan musibetleri gönderme fiiline (فَأَرْسَلْنَا), teosentrik üslubu gerekçe göstererek itiraz etmekte ve bu belaların doğal olaylar olduğunu iddia etmektedirler. Aynı şekilde antroposentrik yaklaşımı benimseyenler “*Biz de âyetlerimizi tekzip etmeleri ve onlardan gafil kalmaları nedeniyle kendilerinden intikam aldık ve onları denizde boğduk.*” (el-A’râf 7/136) âyetinde Allah’ın Firavun ve kavmini suda boğmak suretiyle cezalandırmasını, Kur’ân’ın teosentrik üslubunu gerekçe göstererek kabul etmemektedirler. Dolayısıyla onlar bir taraftan Hz. Mûsâ’nın (a.s.) nübüvvetini kabul ederken diğer taraftan aynı kıssa bağlamında Firavun ve kavminin başına gelen felaketleri hayatın tabîî gidişatı içerisinde meydana gelen doğal olaylar olarak değerlendirmeleri kendi içlerinde tutarsızlık olarak görünmektedir.

Kur’ân kıssalarını antroposentrik perspektiften okuma yaklaşımını benimseyenler hem nübüvveti kabul edip hem de mucize olarak tasvir edilen hadiseleri doğal olaylar olarak kabul etmekte bir beis görmeyebilirler fakat bu durumda deizmi andıran bu yaklaşımlarını izah etmeleri gerekmektedir. Çünkü hem Allah’ın peygamber gönderdiğini kabul etmek hem de o peygamberleri tekzip edenlere Allah’ın müdahale etmediğini, o toplumların başlarına gelen felaketlerin doğal olaylar sonucu meydana geldiğini ileri sürmek deizmin tanrı tasavvurunu akla getirmektedir. Zira deizm düşüncesinin özünde evrenin ötesinde var olan bir Tanrı’yı kabul etmek, ancak bunun yanında vahye ve peygamberliğe karşı çıkmak vardır. Latince Tanrı anlamına gelen *deus* kökünden geldiği için başlangıçta ateizmin karşıtı olarak kullanılan bu isim, daha sonraları Hıristiyanlığa bir tepki olarak kendini göstermiş, Tanrı inancını korumakla birlikte kilisenin tutumuna duyulan şiddetli tepki yüzünden vahiy, peygamberlik ve mucize gibi dinî değerlere karşı çıkanların sembolü olmuştur. Deist ise Tanrı’nın dünyayı yarattığına, ancak bu yaratışından sonra herhangi bir müdahalede bulunmadığına, bir yaratıcıya inanmasına rağmen herhangi bir ilahî vahiy reddeden, ahlâkî ve dinî açıdan doğru bir yaşamı, yalnızca insan aklının sunabileceğine inanan kimsedir (Coşkun, 2017, s. 41, 43-44). Antroposentrik yaklaşımı benimseyenler deistlerden farklı olarak vahiy ve peygamberliği kabul ederler. Her ikisi de mucizeyi kabul etmezler ve Allah’ın yeryüzündeki hadiselerle mucizevî müdahalesini reddederler. Fakat burada deistler antroposentrik yaklaşımı benimseyenlere göre düşünce sistemleri içerisinde daha tutarlı görünmektedirler. Çünkü deistler Tanrı’nın dünyayı yarattıktan sonra oraya vahiy, peygamberlik ve mucizeyle müdahalede bulunmadığını da kabul etmektedirler. Antroposentrik okuma metodunu benimseyenler ise Allah’ın yeryüzündeki olaylara müdahale etmediğini kabul etmelerine rağmen Allah’ın peygamber gönderdiğini yani nübüvveti ve vahiy kabul etmektedirler. Dolayısıyla antroposentrik yaklaşımı benimseyenlerin bu tutarsızlığı izah etmeleri gerektiği kanaatindeyiz (Antroposentrik okuma metoduna yönelik eleştiriler için bk. Özdemir, 2021).

Bu noktada ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, Kur’ân’ın teosentrik bir dil sistemine sahip olmasında bize göre şaşılacak bir durum yoktur. Zira bu üslup aslında Câhiliyenin sahte gerçekliklerinin yerine hakikatin tezahürü olarak ortaya çıkmış bir üsluptur. Çünkü Câhiliye döneminin putperestleri, “*Gördünüz mü o Lât ve Uzzâ’yı? Ve üçüncüleri olan ötekini, Menât’ı. Demek erkek size, dişi O’na öyle mi? O zaman bu, insafsızca bir taksim! Bunlar (putlar), sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar ancak zanna ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Hâlbuki kendilerine Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir.*” (en-Necm 53/19-23) âyetlerinde işaret edildiği üzere birtakım ilahlar uydurarak onlara tapıyorlardı. Onlar uydurdukları ilahların hakikat olduğunu

zannediyorlar ve o ilahların tamamen kendilerinin ve atalarının uydurmaları olan içi boş kavramlar olduğunu bildiren Kur'an âyetlerine şaşırıp kalıyorlardı. Nitekim “*Aralarından kendilerine bir uyarıcının gelmesine şaşılar ve kâfirler: Bu pek yalancı bir sihirbazdır! İlahları, tek ilah mı yaptı? Doğrusu bu tuhaf bir şeydir! dediler. Onlardan ileri gelenler: Yürüyün, ilahlarınıza bağlılıkta direnin, sizden istenen şüphesiz budur. Son dinde de bunu işitmedik. Bu, ancak bir uydurmadır.*” (Sâd 38/4-7) gibi âyetler onların bu şaşkınlıklarını dile getirmektedir. Müşrikler uydurdukları ve hakikat sandıkları o ilahlara “*O’nu bırakıp kendilerine birtakım dostlar edinenler: Onlara, bizi sadece Allah’a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz, derler.*” (ez-Zümer 39/3) âyetinin işaret ettiği gibi uzak telakki ettikleri Allah’a yaklaştırsınlar diye yaptıklarını söyleyerek uydurdukları isimlere kulluk etme gerekçelerini ifade etmeye çalışıyorlardı. Cenâb-ı Hak ise “*Eğer kesin olarak inanıyorsanız (bilin ki Allah), göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir.*” (ed-Duhân 44/7) gibi özellikle Mekki âyetlerle Câhiliyenin bu sahte gerçekliklerini kökünden reddederek kendi hakikatini tahkim ediyor, sadece göklerin değil yerin de Rabbi olduğunu ve uzak olmadığı hakikatini âdeta yüzlerine çarpıyordu. Bu izahlar antroposentrik okuma yapanların, Kur'an'ın onların muhayyel yani ustûfî gerçekliklerini hesaba katarak hitapta bulunduğu yönündeki iddialarını (Bk. Dindi, 2020a, s. 48) reddetmekte, hayalî gerçekliklerini hesaba katmamaktadır. Tam aksine teosentrik bir üslupla kendi hakikatini tahkim etmektedir (Antroposentrik okuma yapanların bu iddialarına yönelik eleştiriler için bk., Özdemir, 2021, s. 89-102).

5. DİŞİ DEVENİN SU İÇME HAKKI, ASLINDA YOKSULLARIN HAKLARINA RİAYET ETMEYİ Mİ SEMBOLİZE ETMEKTEDİR?

Dişi devenin kült olduğunu kabul edenler bu deve ile ilgili olarak şu iddiada bulunmaktadır: Allah'ın, sahipsiz olan bir devenin su içme/hayat hakkının olduğu ve öldürülmemesi yönündeki talebi, aslında zayıf ve güçsüzlerin, yetim ve yoksulların kamusal alandaki haklarına saygı duyulması gerektiğini sembolize etmektedir (Palabıyık & Dindi, 2020, s. 113).

Onlar bu iddialarını “*Sâlih dedi ki: İşte (mucize) bu dişi devedir; su içme hakkı belirli bir gün onun ve belirli bir gün de sizindir. Ona bir kötülükle ilişmeyin, yoksa sizi muazzam bir günün azabı yakalayacaktır.*” (eş-Şu'arâ' 26/155-156) ve “*Allah'ın peygamberi onlara, Allah'ın devesini göstermiş ve: Allah'ın bu devesine ve onun su hakkına dokunmayın, demişti.*” (eş-Şems 91/13) gibi âyetlerde dişi devenin su hakkına riayet edilmesi ve kendisine kötülük yapılmaması konusundaki Cenâb-ı Hak'ın ikazlarından hareketle dile getirmektedirler. Bize göre onların buradan hareketle toplumdaki yetim ve yoksulların hak ve hukuklarına riayet edilmesi gerektiğinin sembolize edildiği çıkarımına ulaşmaları âyetleri bağlamlarından kopararak yorumlamak anlamına gelmektedir. Zira dişi devenin su içme hakkına riayet edilmesi ve kendisine kötülük yapılmamasını talep eden ifadelerin hakiki anlamlarının kastedilmesine engel olacak bir karîne-i mânia yoktur. Yani devenin su içme ve hayat hakkını dile getiren kelimelerin hakiki manalarından çıkarak mecaz ya da sembolik olarak kamusal alanda toplumun güçsüz kesimlerinin haklarına saygı duyulmasını sembolize ettiğini gerektirecek herhangi bir karine yoktur. Dilde esas olan lafızların hakiki anlamları olduğuna göre dişi deve kıssası bağlamında da esas olan devenin su hakkı ve kendisine kötülükle yaklaşılmasını hakiki anlamda yorumlamaktır.

Ayrıca Allah, sembolik ifadelerle gerek kalmadan Kur'an-ı Kerim'in birçok âyetinde yetim, yoksul ve güçsüzlerin haklarının gözetilmesini muhkem âyetlerde zaten dile getirmektedir. Mesela “*Yetimin malına, rüşüne erinceye kadar, ancak en güzel bir niyetle yaklaşın.*” (el-İsrâ' 17/34), “*Bir de akrabaya, yoksula, yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma.*” (el-İsrâ' 17/26), “*Sana ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: Maldan harcadığınız şey, ebeveyn, yakınlar, yetimler, fakirler ve yolcular için olmalıdır. Şüphesiz Allah yapacağınız her hayrı bilir.*” (el-Bakara 2/215) gibi âyetlerde Yüce Allah yetim, yoksul, fakir vb. toplumda ihtiyaç sahibi olanların haklarının gözetilmesini muhkem âyetlerde sembolik ifadelerle gerek kalmadan açıkça belirtmektedir. Dolayısıyla devenin su ve hayat hakkına işaret eden âyetlerin, toplumdaki zayıf, yetim ve yoksulların haklarına saygı duyulmasını sembolize ettiğini ileri sürmenin âyetleri bağlamlarından kopararak tevil etmek anlamına gelmektedir.

6. SONUÇ

Hız. Sâlih (a.s.) kıssası bağlamında Allah'a izafe edilerek zikredilen “Allah'ın devesi/nâkatullâh” müfessirler tarafından mucize olarak kabul edilmiştir. Ancak bazı muasır Kur'ân yorumcuları söz konusu devenin bir kült olduğunu iddia etmişlerdir. Onlar birtakım deliller ileri sürerek dişi devenin kült olduğunu ispat etmeye çalışmışlardır. Onların argümanlarını ve iddialarını ele alıp incelediğimiz bu araştırmamızda ulaştığımız sonuçları şu şekilde hülâsa edebiliriz:

Dişi devenin kült olduğunu iddia edenler Hız. Sâlih'e Allah tarafından nübüvvet verildiğini tasdik etmektedirler. Bununla birlikte onlar dişi devenin mucize değil fitne nesnesi olduğunu iddia etmektedirler. Ancak bir yandan Hız. Sâlih'in (a.s.) nübüvvetini tasdik edip diğer yandan devesinin mucize oluşunu reddetmek tenakuz oluşturmaktadır.

Dişi devenin “Allah'ın devesi/nâkatullâh” şeklinde Allah'a izafe edilmesi, o devenin kült olduğunu iddia edenlere göre devenin yaratılışında herhangi bir mucizevî yön bulunduğu anlamına gelmez. Çünkü devenin Allah'a izafe edilmesi, aslında onun herhangi bir kişiye ait olmadığına işaret içindir. Bize göre Allah o dişi deveyi vasıtasız bir şekilde mucize olarak yarattığı için “Allah'ın devesi” terkibiyle gelmiştir.

Hız. Sâlih'in (a.s.) devesini kült kabul edenlere göre Kur'ân'da teosentrik (Allah-merkezli) bir hitap üslubu kullanıldığı için sahipsiz dişi deve mucize olarak tasvir edilmiştir. Mucizeleri reddeden bu anlayış aynı zamanda antroposentrik yaklaşımı esas alarak Allah'ın kıssalarda söz konusu edilen kavimlere müdahalesini de reddetmektedirler. Fakat böyle bir okuma biçimi bize göre kendi içinde çelişki barındırmaktadır. Zira Hız. Sâlih'in (a.s.) devesini kült olarak kabul edenler onun (a.s.) nübüvvetini kabul etmektedirler. Nübüvvet ise aslında Allah'ın yeryüzündeki doğal akışa, hayatın tabii seyrine müdahale etmesi anlamına gelmektedir. Fakat onlar aynı zamanda kıssaların antroposentrik yaklaşımla ele alınması gerektiğini savunarak kıssalarda söz konusu edilen kavimlerin başlarına gelen hadiselerin doğal olaylar olduğunu savunmaktadırlar. İşte hem Allah'ın nübüvvetle yeryüzüne müdahale ettiğini kabul edip hem de kıssalarda yer verilen hadiselerin hayatın doğal seyri içerisinde cereyan etmiş olaylar olduğunu ileri sürmek tutarsızlık arz etmektedir. Mucizeleri doğal olaylar olarak değerlendirenlerin bu tutarsızlığı izah etmeleri gerektiği kanaatindeyiz.

Kur'ân kıssalarını antroposentrik perspektiften okuma yaklaşımını benimseyenlerin hem nübüvveti kabul edip hem de mucize olarak tasvir edilen hadiseleri doğal olaylar olarak kabul etmeleri bir yönüyle deizmi andırmaktadır. Çünkü hem Allah'ın peygamber gönderdiğini kabul etmek hem de o peygamberleri tekzip edenlere Allah'ın müdahale etmediğini, o toplumların başlarına gelen felaketlerin doğal olaylar sonucu meydana geldiğini ileri sürmek deizmin tanrı tasavvurunu akla getirmektedir. Zira deizm düşüncesinin özünde evrenin ötesinde var olan bir Tanrı'yı kabul etmek, ancak bunun yanında vahye ve peygamberliğe karşı çıkmak vardır. Antroposentrik yaklaşımı benimseyenler deistlerden farklı olarak vahyi ve peygamberliği kabul ederler. Her ikisi de mucizeyi kabul etmezler ve Allah'ın yeryüzündeki hadiselerle mucizevî müdahalesini reddederler. Fakat burada deistler, antroposentrik yaklaşımı benimseyenlere göre kendi düşünce sistemleri içerisinde daha tutarlı görünmektedirler. Çünkü deistler Tanrı'nın dünyayı yarattıktan sonra oraya vahiy, peygamberlik ve mucizeyle müdahalede bulunmadığını da iddia etmektedirler. Antroposentrik okuma metodunu benimseyenler ise Allah'ın yeryüzündeki olaylara müdahale etmediğini kabul etmelerine rağmen O'nun peygamber gönderdiğini yani nübüvveti ve vahyi kabul etmektedirler. Dolayısıyla antroposentrik yaklaşımı benimseyenlerin bu tutarsızlığı izah etmeleri gerektiğini belirtebiliriz.

KAYNAKÇA

- Beydâvî, N. E. S. (1418). *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- Coşkun, İ. (2017). Modern Çağ Deizminin Nedenleri ve Sonuçları. Vecihi Sönmez vd. (Edl.), *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm* içinde (s. 41-70). Ensar Neşriyat.
- Dindi, E. (2020a). Kur'ân'ı Teosentrik ve Tarihî Okuma Denemesi: Ashâbu'l-Fîl Örneği. Korkut Dindi (Ed.), *Tarih Felsefesi Açısından Kur'ân Kıssaları* içinde (s. 17-54). Ankara Okulu Yayınları.
- Dindi, E. (2020b). Kur'ân'ı Teosentrik ve Tarihî Okuma Denemesi: Seylü'l-Arim Örneği. Korkut Dindi (Ed.), *Tarih Felsefesi Açısından Kur'ân Kıssaları* içinde (s. 55-79). Ankara Okulu Yayınları.
- Ebû Hayyân, M. Y. (1420). *el-Bahru'l-muhîd fi't-tefsîr*. Dâru'l-Fikr.
- İbn Ebî Zemenîn, E. A. (1423/2002). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîz*. el-Fârûku'l-Hâdise li't-Tıbbâ'ah ve'n-Neşr.
- İbn Kesîr, İ. E. (1419). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*. Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
- İcî, M. A. (1424/2004). *Tefsîru'l-İcî câmi'u'l-beyân fi't-tefsîri'l-Kur'ân*. Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
- Kâdî Abdülcebbar. (1416/1996). *Şerhu'l-usûli'l-hamse*. Mektebetu Vehbe.
- Kâdî Abdülcebbar. (2013). *Şerhu'l-usûli'l-hamse: Mu'tezile'nin beş ilkesi*. TYEKB.
- Kurtubî, E. A. (1384/1964). *el-Câmî' li'ahkâmi'l-Kur'ân* (2. Baskı.). Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye.
- Mahallî, C. & Suyûtî, C. (ts.). *Tefsîru'l-Celâleyn*. Dâru'l-Hadîs.
- Mâtürîdî, E. M. (2016). *Kitâbü't-tevhîd açıklamalı tercüme* (8. Baskı.). (Çev.). Bekir Topaloğlu. İSAM Yayınları.
- Mâtürîdî, E. M. (ts.). *Kitâbü't-tevhîd*, (Nşr.). Fethullâh Huleyf. el-İskenderiyye.
- Mukâtil b. Süleymân, E. H. (1423). *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. Dâru İhyâi't-Turâs.
- Nesefî, E. B. (1419/1998). *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. Dâru'l-Kelîmu't-Tayyib.
- Neysâbüri, N. H. (1416). *Garâibu'l-Kur'ân ve reğâibu'l-furkân*. Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
- Özdemir, F. (2021). *Kur'ân'ın teosentrik ve antroposentrik yorumu*. Araştırma Yayınları.
- Palabıyık, M. H. & Dindi, K. (2020.) Deve ile İlgili Bir Kültürün Mucizeye Dönüşmesi: Hz. Salih'in Devesi. Korkut Dindi (Ed.), *Tarih Felsefesi Açısından Kur'ân Kıssaları* içinde (s. 81-118). Ankara Okulu Yayınları.
- Râzî, E. A. (1420). *et-Tefsîru'l-kebîr, mefâtihu'l-gayb* (3. Baskı.). Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî,
- Sa'lebî, E. İ. (1422/2002). *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- Semerkindî, E. L. (1413/1993). *Tefsîru's-Semerkindî: Bahru'l-'ulûm*. Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
- Şehristânî, E. F. (1414/1993). *el-Milel ve'n-nihal* (3. Baskı.). Dâru'l-Ma'rife.
- Şehristânî, E. F. (2015). *el-Milel ve'n-nihal*, (Çev.). Mustafa Öz. Litera Yayıncılık.
- Şirbînî, Ş. M. (1285). *es-Sirâcu'l-münîr*. Matba'atu Bûlâk (el-Emîriyye).
- Teftâzânî, S. M. (1407/1987). *Şerhu'l-'akâidi'n-nesefiyye*. Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye.
- Vâhidî, E. H. (1415/1994). *el-Vasîd fi't-tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*. Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
- Zeccâc, E. İ. (1408/1998). *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuh*. Âlemu'l-Kütüb.
- Zemahşerî, E. K. (1407). *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidü't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vîl*. (3. Baskı.). Dâru'l-Kütübi'l-'Arabiyy.